

Spisi apostolskih vizitacija Ninske biskupije iz godina 1579., 1603. i 1625., ur. Ante Gverić, Zadar, Državni arhiv u Zadru, 2022., 223 str.

Zaproučavanje regionalne specifičnosti svakog pojedinog područja neophodna su izvješća koja donose uvid u konkretnu situaciju. Jedna od tih izvješća su i ona koja su podnosili apostolski vizitatori (pohoditelji) Svetoj Stolici poslije obavljene vizitacije. Ona su danas pohranjena u Vatikanskom arhivu. U tome je Ninska biskupija zahvalan istraživački predmet, a za proučavanje njezine prošlosti takva su izvješća itekako važna jer donose opažanja vizitatora čija se zadaća sastojala u tome da podnese papi detaljno izvješće o stanju biskupije. Doduše, takva i slična izvješća, više ili manje, pisana su stereotipno, ali ipak su u njima pribilježeni podatci koji ukazuju na konkretnu situaciju, te kako je u „Predgovoru“ naveo dr. Ante Gverić, predstavljaju „nezaobilazna vrela za multidisciplinarna proučavanja prilika u našim krajevima za vrijeme objavljenih vizitacija“ (11).

U studiji *Spisi apostolskih vizitacija Ninske biskupije*, čiji je izdavač Državni arhiv u Zadru, a kao suizdavači sudjeluju Društvo za povijesnicu Zadarske nadbiskupije Zmajević i Hrvatski povijesni institut u Rimu, po prvi su put objavljeni latinski originali triju vizitacijskih izvješća s hrvatskim prijevodom: ono iz 1579. godine sproveo je veronski biskup i kasniji kardinal Agostino Valier († 1604.), ono iz 1603. godine povjerio je papa vicentinskom biskupu Mihovilu Priuliju (1579. – 1603.), a vizitaciju iz 1625. godine sproveo je nadbiskup zadarski Oktavijan Garzadori (1624. – 1639.). Latinske tekstove transkribirao je dr. sc. Josip Kolanović (1938. – 2020.) i predao ih je 2016. godine u Državni arhiv u Zadru s namjerom da ih upravo arhiv objavi (11). Tekst je kolacionirao Slavko Kovačić, a originalne latinske tekstove na hrvatski su s talijanskog preveli Šime Demo i Nedjeljka Balić-Nižić.

Sva tri izvješća skladno se uklapaju u posttridentska strujanja, kada je Rimski kurija preko apostolskih vizitatora (pohoditelja) pokušavala imati više utjecaja na crkvenu situaciju u Mletačkoj Dalmaciji. Ninska je biskupija tijekom druge polovice 16. i tijekom 17. stoljeća svedena na svega nekoliko župa, dok su se biskup i Stolni kaptol pred Turcima sklonili u sigurniji Zadar. Doduše, biskupija je obuhvaćala široko područje, od Like preko Bukovice i Ravnih kotara, ali su i dva mletačko-osmanska rata (1537. – 1540. i 1570. – 1573.) demografski i gospodarski iscrpila kraj, a njihova direktna posljedica osjećala se na приходima biskupije. Najveći dio njezina teritorija pripao je Turskoj Carevini, a svega nekoliko župa ostalo je pod mletačkim dominijem.

Izdavači su predali široj znanstvenoj javnosti tri vizitacijska izvješća i upravo te tri cjeline sačinjavaju glavni dio knjige. Uz njih je dodatak koji donosi slijed

ninskih biskupa od Tridentskog sabora (1545. – 1563.) do 1828. godine, kada je Ninska biskupija pripojena Zadarskoj nadbiskupiji. Uvod je napisao Zdenko Dundović. U njemu na str. 16 – 27 donosi kratki pogled na Ninsku biskupiju i u svojem prikazu najviše se oslanja na izvješće ninskog biskupa Marka Loredana (1554. – 1577.) koja su danas pohranjena u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Zatim Dundović donosi sadržajni pregled svakog pojedinog vizitacijskog izvješća zaključujući da su politička nestabilnost i gospodarsko nazadovanje „otežavali obnovu ratom porušenih crkava i ostalih crkvenih zdanja“ (27).

Prva vizitacija je ona koju je sproveo biskup Verone Augustin Valier po nalogu pape Grgura XIII. (1572. – 1585.). On ju je započeo 20. svibnja 1579. godine doplovivši iz Zadra u Nin. O svojem utisku naveo je: „Ninskoj je Crkvi već dvije godine na čelu presvijetli i preuzvišeni gospodin Petar Cedulin, rođen u Zadru u staroj plemićkoj porodici, star trideset pet godina, muž hitre pameti, doktor kanonskoga prava, iskusan u stvarima Rimske kurije, koji ne pokazuje nikakve znakove tromosti u upravi i brizi za ovu biskupiju, čiji je najveći dio pod turskom tiranijom.“ (49) Biskup Cedulin (1577. – 1581.) stanuje u Zadru i „često dolazi u ovaj grad (tj. Nin, op. a.) i u njemu se dužno posvećuje svojoj službi, budući da nema nikakvo mjesto gdje bi odsjeo, ne može se u njemu duže zadržati“ (55).

Valierovo izvješće donosi još mnogobrojne podatke o situaciji u Ninu i njegovoj okolici. U centru pozornosti su crkve i njihovo stanje. Njih nije moguće sve navoditi, pa donosim samo nekoliko primjera, primjerice crkva sv. Ambrozija uz koju se mogu vidjeti ostatci samostana, ali nema niti jednog jedinog redovnika (51). Na str. 53 otisnuto je izvješće o crkvi sv. Ivana Krstitelja na Viru za koju izričito navodi da joj je župnik Mate Bolišić iz Poveljane koji „slavi bogoslužje na ilirskom tj. hrvatskom jeziku“. Kakvo je stanje vladalo u Ninu najbolje se može vidjeti iz teksta kojim se opisuju prihodi ninskog biskupa: „Prihodi su pak njegova biskupskoga stola tako skromni i neznatni da nikako nije u mogućnosti pristupiti ponovnom podizanju toga sjedišta“ (55).

Takvo loše materijalno stanje imalo je utjecaja i na život klerika koji su mahom imali skromne prihode. Njih je naveo Valier u svojem izvješću na više mjesta, te se na temelju njih odmah može vidjeti kolika su bijeda i siromaštvo vladali na teritoriju biskupije. Usprkos materijalnoj oskudici i permanentnoj turskoj opasnosti, klerici obavljaju povjerene službe redovno i poslušni su ordinariju. Nadalje je apostolski vizitator primijetio da oni „žive dosta časno iako su na lošem glasu zbog tjelesne požude“ (65). Sljedeću vizitaciju Ninske biskupije sproveo je vicentinski biskup Mihovil Priuli 1603. godine po nalogu pape Klementa VIII. (1592. – 1605.). Apostolski pohoditelj doputovao je u Nin u utorak, 20. svibnja 1603. godine i dočekao ga je biskup Blaž Mandević (1602. – 1624.) s klerom i

pukom (83). Poslije svete mise koju je održao u katedrali sv. Anzelma, započeo je apostolski pohoditelj vizitaciju. U svojem izvješću donosi apostolski pohoditelj pojedine detalje: vizitacija krstionice (85), vizitacija mjesta za čuvanje svetih ulja (86) i vizitacija oltarâ katedralne crkve (86 – 87). Poslije njih pristupio je vizitaciji drugih gradskih crkava. Tako navodi da je crkva sv. Ambrozija bez krova, ali zatvorena i njezini zidovi su čvrsti (90). Uz nju je posjetio i druge gradske crkve, npr. nadaleko poznatu crkvu sv. Križa, crkvu Duha Svetoga, crkvu sv. Mihovila i druge. O njoj svakoj donosi kratko izvješće, opisuje njezino stanje, navodi što ona posjeduje i što je naložio da se u njoj treba popraviti.

Očigledno je apostolski pohoditelj pomno promatrao situaciju ninske Crkve, sazvaio je kanonike i druge klerike u biskupski dvor gdje im je naložio da dolično iskazuju poštovanje prema svojem ordinariju i da redovno trebaju moliti sveti oficij. Zapazio je da biskupija ne posjeduje arhiv te je naložio biskupu neka uspostavi mjesto gdje će spisi biti pohranjeni (98). Pregledao je župne knjige. U jednoj su unesena vjenčanja, a u drugoj su upisana imena krštenika i krizmanika (101). Poslije vizitacije grada Nina, došle su na red i župe koje biskup Priuli nije osobno posjećivao, nego je imao suradnike koji su mu donosili izvješća. Tako je njegov suradnik Francesco Grisoni 3. svibnja 1603. godine vizitirao Župu Vrsi (110 – 112). Sljedeći dan obišao je crkvu svete Marije od Zečeva koju je zatekao u tako lošem stanju da je u njoj zabranio služenje svete mise dok se ne dovrše osnovni građevinski zahvati: postavi krov i nabave vrata (115). Apostolski vizitator pohodio je 5. svibnja 1603. godine utvrdu Novigrad i kada je htio pregledati knjige krštenika i krizmanika, župnik mu je odgovorio „da su te knjige, dok je jednom on bio bolestan i izvan kuće, odnijeli i ukrali neki Turci i Morlaci“ (122).

Posljednju apostolsku vizitaciju sproveo je nadbiskup zadarski Oktavijan Garzadori po napatku pape Urbana VIII. (1623. – 1644.) 1625. godine. Apostolski pohoditelj započeo je svoju vizitaciju u Ninu u koji je doputovao 21. ožujka 1625. godine (171). Sljedeći dan vizitirao je crkvu sv. Ambrozija, a osobito je važno istaći onaj dio izvješća u kojem pohoditelj donosi odgovore na postavljena pitanja. Tako je postavio pitanje kanoniku Juliju Noskoviću, a taj je odgovorio da u gradu ne postoji sjemenište, nego samo učitelj klerika (177). Slična pitanja postavio je i kanoniku Mihovilu Smoloviću i taj je predbacio biskupu nepotizam. Vizitator je pribilježio: „Na pitanje je li (tj. biskup – op. a.) dodjeljivao beneficije nedostojnima odgovorio je: Dodijelio je arhiprezbiterijat jednom svom nećaku koji je bio nesposoban za to jer nije imao više od dvadeset i dvije godine i jednom kanoniku koji je živio dvadeset i dvije godine u preljubu, dao mu je službu župnika u katedrali (...)“ (178 – 179). Nasuprot njemu, svi drugi kanonici pohvalno su se izražavali o biskupu Mandeviju, pa se navod kanonika

Smolovića ne smije uzimati kao jedino i mjerodavno vrelo kada se promatra Mandevijevo vršenje biskupske službe u Ninu.

Apostolski vizitator nastavio je svoj pohod, a pošto je vizitirao relikvije, naložio je „da se za sve u kleru jednom tjedno održava izlaganje slučajeva savjesti na domaćem jeziku, s tumačenjem određenog slučaja, pozivajući se na učenje nekoga valjanog autora, počevši od uglednijega i postupno se krećući prema manje uglednima, i kad se prođe cijeli taj niz, ima se vratiti na početak“. Nadalje navodi pohoditelj: „Osim toga, naložio je da se svake nedjelje u katedrali djeca podučavaju osnovama kršćanskoga nauka, i to po arhiepiskopu iste katedrale kao redovnom župniku, koji će u slučaju svoje odsutnosti morati odrediti prikladnoga zamjenika za tu zadaću“ (173).

Kao i kod prijašnje vizitacije, apostolski pohoditelj susreo se sa svakim pojedinim kanonikom koji je u razgovoru s njim odgovarao na postavljena pitanja. Primjera radi može se navesti kanonik Petar Čosić koji je na pitanje vizitatora o sazivanju sinoda odgovorio: „Ne znam je li, osim ove zadnje održao i jednu otkad je postao biskupom“ (181).

Apostolski vizitator nije obilazio župe osobno, nego su to u njegovo ime dvojica vršila njegovih pomoćnika, Ivan Tomko, kanonik iz Šibenika, i Vinko Fozi, svećenik koji je vršio službu u crkvi sv. Šime u Zadru. Oni su obašli župe Ražanac, Posedarje, Vrsi, Poljica, Privlaku i Vir, te su nadbiskupu Garzadoriju podnijeli detaljnije izvješće. Ona pokazuju kakva je situacija bila u tim župama i s kojim su se problemima susretali stanovnici tog područja: njihove životne uvjete s jedne je strane ugrožavala permanentna turska opasnost, provale i zapljensivanje imovine, a s druge strane veliki mletački porezi.

Na samom svršetku smije se zaključiti: objavljivanje triju vizitacija trojice biskupa koji su se osobno mogli uvjeriti o situaciji u gradu Ninu pripomažu multidisciplinarnom proučavanju Nina i njegova zaleđa. Njihova izvješća predstavljaju svjedočanstvo očevidaca koji su osobno susretali stanovnike i na temelju vlastitog uvida podnijeli su svoja izvješća Svetoj Stolici. Uz latinski original, otisnuti hrvatski prijevod približuje vizitacijska izvješća široj znanstvenoj publici, kao i onim čitateljima koji se interesiraju za razvoj Ninske biskupije tijekom druge polovice 16. i prvih desetljeća 17. stoljeća. Nadamo se da priređivači neće posustati, nego da će i druga vizitacijska izvješća predati široj hrvatskoj i svjetskoj javnosti kako bi se moglo sustavnije nastaviti istraživanje prošlosti Ninske biskupije koja je kao institucija pratila razvoj hrvatskog etnosa od njegovih samih početaka do 1828. godine kada ju je papa Lav XII. (1823. – 1829.) pripojio Zadarskoj nadbiskupiji.

Zvezdan Strika